

תרומתה של הנחיית הורים בבית ספר להורים ולילדיהם¹

ענת גילת

תקציר

הנחיית הורים בבית ספר, התקיימה במסגרת תוכנית ניסויית שהחלה לפעול בתשס"ו בשיתוף בין המרכז להורות ומשפחה במכללת גורדון², מרכז הדרכה להורים בעיריית חיפה והמחלקה להורים, משפחה וקהילה, משרד החינוך. במסגרת התוכנית הוקמו קבוצות הורים בשבעה בתי ספר יסודיים, יהודים וערבים במחוז חיפה. את הקבוצות הנחו מנחי הורים מוסמכים שהוכשרו להנחות בבתי ספר במרכז האזורי גורדון להורות ומשפחה. ההנחה היא שיצירת דיאלוג ותקשורת עם ההורים יאפשר להם להשפיע ולתרום להתפתחות ילדיהם בבית ספר (בתחום האישי, הלימודי והחברתי). שאלת המחקר הייתה מה יהיו ההבדלים בדיווחים על תרומה אפשרית של הנחיה להורים, בין קבוצת ניסוי (הורים שהשתתפו בקבוצות שהתקיימו להורים בבית ספר) ובין קבוצת ביקורת (הורים שהשתתפו בפעילויות להורים בבית ניסויי, אך לא במסגרת של קבוצה). המחקר היה כמותי. משתתפי המחקר היו 57 הורים בקבוצת הניסוי ו-50 הורים בקבוצת הביקורת. כלי המחקר, היה שאלון וכלל שאלות על פרטי רקע (מין, גיל, מספר ילדים וכד'), שאלון לדיווח עצמי ושאלות פתוחות. בשנת תשס"ח, לוותה התוכנית במחקר. מממצאי מחקר החלוץ עולים הבדלים מובהקים בדיווחים על תרומת ההנחיה בין ההורים בקבוצת הניסוי לבין ההורים בקבוצת הביקורת. הממצאים שעלו מניתוח תוכן שנערך לתשובות על השאלות הפתוחות, מסווגים את תרומת ההנחיה להורים בבית ספר לחמש קטגוריות: רכישת ידע – למידה, תחושת ביחד, שינוי אישי, שיפור התקשורת עם הילדים בבית ושינוי אצל הילד בבית-ספר.

¹ גילת ע' (2009). תרומתה של הנחיית הורים בבית הספר להורים ולילדיהם. המחקר הוצג בכנס המחקר

השנתי של גורדון, המכללה האקדמית לחינוך.

² תודות לוועדת המחקר של האקדמית גורדון שאישרה ותקצבה את המחקר במשך שנתיים: בשנה הראשונה נבדקו ההבדלים בין קבוצות ההורים ובמחקר השני תוקף השאלון שחובר בעת המחקר הראשון

א: רקע תיאורטי

תחום הנחיית הורים התפתח כדי לתת מענה להתלבטויות ושאלות של הורים בכל הנוגע לחינוך ילדיהם ולקשר שלהם עמם. בסוף שנות השישים של המאה העשרים, נכלל תחום זה במקצועות העזרה (פסיכיאטריה, פסיכולוגיה ועבודה סוציאלית). החל משנות השבעים התפתחו על בסיס מקצועות אלו, גישות חינוכיות שיטתיות להנחיית הורים. מטרתן היתה לספק מידע, לפתח מודעות בקרב הורים לגבי היבטים שונים של ההורות ולפתח את היכולת להשתמש במיומנויות הוריות (Fine, 1980; Fine & Carlson, 1992). הגישה של הנחיית הורים, שאבה מבסיס תיאורטי של הפסיכולוגיה ההומניסטית, אדלריאנית, גישת המערכות, הגישה התקשורתית והגישה הביהביוריסטית.

הגישה ההומניסטית (Rogers, 1951), בהנחיית הורים התמקדה בהורה כאדם ובהורות כחוויה משמעותית בחייו. הדגש היה על האופי האישי המיוחד לכל אדם, לכל ילד ולכל משפחה (דאלוס ודרייפר, 2004). הגישה האדלריאנית התמקדה בחינוך להורות ומטרתה היתה לסייע להורים ליצור אורה משפחתית חיובית ולנקוט בדרכי חינוך שיאפשרו להם להרגיש שיכות תוך שמירה על קיום יחסים המושתתים על כבוד הדדי ביניהם לילדיהם (Adler, 1931; Dreikurse & Solts, 1964). הגישה המערכתית-תקשורתית, התמקדה בהבנת התנהגות הפרט בהקשר החברתי שבו הוא פועל. אופן ההתארגנות של המשפחה (כגון, קרבה-ריחוק, תפקידים במשפחה) משפיע ישירות על חברי המשפחה, על התנהגותם ותחושתם הפנימית (דאלוס ודרייפר, 2004). הגישה הביהביוריסטית, התבססה על עקרונות של תורת הלמידה. בגישה זו המטרה היתה ללמד את ההורים טכניקות לעיצוב התנהגותם של הילדים. השיטה כללה שיטות בהן ניתנים חיזוקים חיוביים כגון שבחים ופרסים וחיזוקים שליליים כגון התעלמות ועונשים קלים (Becker, 1971; Krumboltz & Krumboltz, 1972). על אף שהבסיס התיאורטי של הנחיית הורים היה לקוח ממקצועות העזרה, בפועל האוריינטציה של תחום הנחיית הורים היתה חינוכית.

הרציונל להנחיית הורים באוריינטציה חינוכית נובע משלוש סיבות: ראשית, להדגיש את ההתפתחות הנורמטיבית של האדם. שנית, להדגיש תכנים הקשורים בהורות ומשפחה המתעצבים במציאות החיים ומשתנים בהתאם לתפקידים ולשאיפות לגביהם. שלישית, להדגיש את האפשרות שניתן ללמוד להיות הורים מכוונים ומודעים יותר לצרכי הילדים. הנחיית הורים באוריינטציה חינוכית מכוונת אפוא לפתוח יכולות, מיומנויות ועמדות היוצרות התנהגויות ותחושות חיוביות ומיטיבות בין הורים לילדיהם (כהן, 2007). הנחייה באוריינטציה כזו נערכת בדרך כלל במסגרת של קבוצה חינוכית.

בקבוצה חינוכית, תהליך השינוי נעשה באמצעות חינוך ולמידה. המשתתפים בקבוצה מקבלים מידע מכל סוג שהוא, מפיקים תובנות אודות עצמם ולומדים לשפר מיומנויות בינאישיות. התמקדות בחינוך היא גם

בשימוש שניתן לעשות בידע הנרכש, וגם בשימור הידע וניצולו לאורך זמן (Ettin, 1999; Roffman, 2004; Sands & Solomon, 2003). הקבוצה מספקת הזדמנויות לחלוק בחוויות, בדרכי התמודדות ובאסטרטגיות לפתרון בעיות. היא גם מהווה אמצעי לפיתוח רשתות תמיכה, ואופי של קהילה ושל שיתופיות. החברים בקבוצה מביאים ידע מניסיונם האישי, ומרחיבים אותו. הקבוצה נותנת הזדמנות לאוניברסאליות ולתקווה. למרות שתפקידה העיקרי הוא העברת ידע, לקבוצה פן תמיכתי, והיא מסייעת בהפחתת הבדידות (Sands & Solomon, 2003). שיטות להנחיית הורים במסגרת של קבוצה חינוכית פותחו בשנות השבעים של המאה העשרים בארצות הברית והן מהוות בסיס לתוכניות בהן משתמשים בישראל.

בישראל, נעשה שימוש בעיקר בשתי שיטות המבוססות תיאורטית על הפסיכולוגיה ההומניסטית, הפסיכולוגיה האדלרינית, הגישה התקשורתית וגישת המערכות. הראשונה, פותחה על-ידי גורדון (1998; Gordon, 1970), והיא מכונה חינוך להורות יעילה (P.E.T- Parents efficacy training). השנייה, פותחה על-ידי דינקמאיר ומקיי (Dinkmeyer & Mckay, 1976; Dinkmeyer, Mckay & Dinkmeyer, 1997) והיא מכונה אימון שיטתי להורות יעילה (S.T.E.P – Systematic training for effecting parenting). הנחת היסוד של שתי שיטות אלה היא שככל שההורים ילמדו יותר על ההורות ועל עצמם כהורים, הם יהיו הורים טובים יותר לילדיהם, יבינו טוב יותר את עבודתם החינוכית של המורים, התקשורת ביניהם תהיה יעילה יותר ובכך הם יסייעו לבית הספר בהשגת מטרותיו.

בשתי הגישות, המפגשים עם קבוצות הורים נערכות כל שבוע במשך שנים עשר עד עשרים וארבעה מפגשים. המנחים, הם בעלי רקע אקדמי שהוכשרו והוסמכו להנחות הורים (שנתיים לימודים תיאורטיים ושנה פרקטיקום עם סופרוויזין). מנחי הורים מוסמכים, עובדים בדרך כלל במתנסים, במרכזי הדרכה להורים, כגון בתי ספר להורים של מכון אדלר, או במרכזי הדרכה להורים בחסות הרשויות העירוניות כגון, מרכז הדרכה להורים בעיריית חיפה ובעיריית אשדוד. תוכניות אלה, למרות הזיקה שלהן לחינוך, מתקיימות מחוץ לבתי הספר (גור וזלמנסון-לוי, 2005). התוכנית הניסויית המוצגת במאמר יחודיותה בהנחיית ההורים בתוך בתי הספר.

הנחיית הורים בבית ספר: תוכנית ניסויית יחודיותה בכך שהמנחים (מנחי הורים מוסמכים), עברו הכשרה בת שנה במכללה אקדמית לחינוך להנחות הורים במסגרת המוסד החינוכי. הם משתלבים בצוות החינוכי וההנחיה מתקיימת בשעות הפעילות של בית הספר. מטרות התוכנית הניסויית הן להוביל לשותפות ומחויבות בין בית הספר וההורים ולקדם תרבות של למידה משותפת, הדברות ודיאלוג בין המבוגרים (הורים ומורים) במרחב החינוך הבית ספרי כדי לטפח אתיקה של דאגה (caring) ואכפתיות. נודינגס (Noddings, 2005, 2007), טבעה את המושג אתיקה של דאגה ואכפתיות, כתשתית ליצירת תרבות בית ספרית. משמעותו, גילוי אחריות שבאה לידי ביטוי במעשים ומחויבות להעניק תשומת לב. בהקשר של החינוך, הדאגה

והאכפתיות נתפסות כיסוד לשימורה ופיתוחה של מערכת יחסי אנוש ראויה וכבסיס שעליו יש לבנות את מעשה החינוך. באמצעות הדיאלוג יכולים הן ההורים הן המורים ללמוד מה הצרכים של התלמידים וכיצד להגיב לצרכים אלו. שתי הנחות נמצאות אפוא בבסיס התוכנית הניסויית מנחה הורים בבית ספר. הראשונה, שניתן ליצור תרבות של דאגה ואכפתיות כאשר הורים, מורים, תלמידים ואחרים עובדים זה עם זה כשותפים לעשייה החינוכית. השנייה, שיצירת דיאלוג ותקשורת עם ההורים יאפשרו להם להשפיע ולתרום להתפתחות ילדיהם בתחום האישי, הלימודי והחברתי בו זמנית במשפחה ובבית ספר (Epstein, 1986, 1992, 2001; Stott & Trafford, 2000). אפשטיין (Epstein, 2001) מציעה מספר צעדים ליצירת תרבות של דאגה ואכפתיות תקשורת ודיאלוג בבית ספר.

הצעד הראשון הוא לקיים סדנאות תמיכה להורים, בהן יתרגלו ההורים אסטרטגיות הורות וילמדו להשתמש בשירותים חינוכיים וחברתיים של בית ספר. הצעד השני, הוא לקבוע כיוונים ברורים ומוסכמים לתקשורת בין בית הספר והמשפחה: לעצב ולקיים אופני תקשורת יעילים הדנים בתוכניות הלימוד בבית הספר והתקדמות הילד. הצעד השלישי, הקים מרכז לפרט ולמשפחה למפגשים ולעבודה התנדבותית בבית ספר. הצעד הרביעי, היא מציעה לתת מידע ורעיונות למשפחה כיצד לסייע לילד בבית בעת הכנת שיעורי-הבית, עבודות ופעילויות קריאה וכתובה. הצעד החמישי, בית הספר וההורים מחליטים במשותף ומחלקים את התפקידים ביניהם בנושאים כמו: קביעת תכנית לימודי הרשות, תכניות העשרה, תכניות הקשורות לחינוך חברתי (Epstein, 2001). מכאן, נגזרו השערות מחקר החלוץ ושאלת המחקר.

השערות המחקר היא שיימצאו הבדלים בין הורים שהשתתפו בקבוצות הנחייה להורים במסגרת התוכנית הניסויית (להלן: קבוצת הניסוי) ובין הורים שהשתתפו בפעילות כלשהי להורים בבית ספר (להלן: קבוצת בקורת), בתפיסותיהם את תרומת ההנחיה להם ולילדיהם. שאלת המחקר, באיזה אופן תופסים הורים שהשתתפו בתוכנית הניסויית את תרומת ההנחיה בבית ספר להם ולילדיהם.

ב: שיטת המחקר

המשתתפים: במחקר השתתפו 107 הורים. קבוצת הניסוי כללה 57 הורים שהשתתפו בהנחיית הורים בשבעה בתי ספר יסודיים במחוז חיפה במסגרת התוכנית הניסויית מנחה הורים בית ספרי. קבוצת הביקורת כללה 50 הורים מבית ספר במחוז צפון, שמתקיימות בו פעילויות להורים במסגרת ניסוי חינוכי. שיטת הדגימה, שנעשה בה שימוש, היא דגימת נוחות לפיה נבחרים הנחקרים לפי נגישותם לחוקר (בייט-מרום, 1990). בקרב ההורים במחוז חיפה חולקו 120 שאלונים ומתוכם הוחזרו 57 (47.5% היענות). בקרב ההורים במחוז צפון חולקו 120 שאלונים ומתוכם הוחזרו 50 (41.66% היענות). נתוני הרקע של ההורים במדגם מוצגים בלוח 1.

לוח 1: נתוני רקע של כלל ההורים במדגם, קבוצת ניסוי וקבוצת ביקורת – התפלגות, ממוצע, טווח וחציון

משתנים	מדדים	כלל המדגם N=107	קבוצת ניסוי N=57	קבוצת בקורת N=50
נשים	התפלגות שכיחות באחוזים	87 (81.3)	52 (91.2)	35 (70)
גברים	התפלגות שכיחות באחוזים	20 (18.7)	5 (8.8)	15 (30)
גיל	ממוצע	36.17	39.01	32.92
	סטית תקן	10.00	5.68	12.62
מספר ילדים במשפחה	חציון	2	2	2
	טווח	4	4	4
מספר ילדים בבית ספר יסודי	חציון	1	2	1
	טווח	2	2	2

המדגם כלל 87 נשים (52 מקבוצת הניסוי, 35 מקבוצת הביקורת) ו-20 גברים (5 מקבוצת הניסוי ו-15 מקבוצת הביקורת). ההורים במדגם הם בני 36 שנים בממוצע (בני 39 שנים בממוצע בקבוצת הניסוי; בני 33 שנים בממוצע בקבוצת הביקורת). חציון מספר הילדים במשפחה הוא 2 ילדים למשפחה במדגם, בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת. חציון מספר הילדים במשפחה הלומדים בבית ספר יסודי הוא 1 במדגם כולו, 2 ילדים בקבוצת הניסוי וילד אחד בקבוצת הביקורת.

שאלון המחקר: החלק הראשון כלל שאלון פרטים דמוגרפי, כדי לאסוף נתוני רקע על המין, הגיל, מספר הילדים במשפחה ומספר הילדים בבית ספר יסודי. החלק השני כלל 10 פריטים לדיווח עצמי מנוסחים בצורת קביעות או טענות, שהם משפטים קצרים, המבטאים אמונות ועמדות על הנושא הנחקר. הפריטים דורגו בסולם ליקרט על סקלה שנעה מ-1 (לא מסכים בכלל) ל-5 (מסכים מאוד). החלק השני, כלל שני שאלונים: שאלון תרומת ההנחיה להורים ושאלון שביעות רצון מבית הספר.

שאלון תרומת ההנחיה, התבסס על שאלון לבדיקת שביעות רצון של הורים שהשתתפו בקבוצות הדרכה (Portner, 1985). משאלון זה נלקחו חמישה פריטים, אך תוכנם שונה והותאם להורים בכלל ולהורים המשתתפים בהנחיה בבית ספר בפרט. לדוגמה: "הנחייה תאפשר לי ליצור תקשורת טובה עם ילדי", "הנחייה תאפשר לי לדעת מה לעשות כדי לעזור לילדי לממש את עצמו ואת יכולותיו". כפי שניתן לראות, ההיגדים נוסחו באופן כללי כך שגם הורים שעברו בפועל הנחייה בבית ספר וגם הורים שהשתתפו בפעילות להורים בבית ספר ללא הנחיה יוכלו לבחון את תרומתה בפועל או כפוטנציאל. מהימנות העקיבות הפנימית אלפא קרויבך של חמשת הפריטים היתה $\alpha = .91$.

שאלון שתוף הורים בבית ספר, התבסס על שאלון מעורבות מסוג שיתוף ומעורבות הורים מסוג קונפליקט שפתח פלד (2003). מתוכו נעשה שימוש בשאלון מעורבות מסוג שיתוף. השאלון כלל שישה פריטים, אחד הוסר בעת בדיקת המהימנות. השאלון הסופי כלל חמישה פריטים לדוגמה: "הצוות בבית הספר של ילדיי, רגיש לצרכים ולדעות השונות שלנו (ההורים)", "המורים בבית הספר מעודדים שיתוף של הורים בתהליכי הלמידה של ילדיהם" מהימנות העקיבות הפנימית אלפא קרוונך של חמשת הפריטים היתה $\alpha = .86$.

השאלות הפתוחות, שנשאלו ההורים בקבוצת הניסוי היו: כיצד תרמה לך כהורה, ההשתתפות בקבוצת הורים? האם יש גורמים או תחומים נוספים שהיו יכולים לתרום לך כהורה אך לא הועלו בקבוצה? אם כן אנא, פרטי מהם. לשאלה הפתוחה הראשונה נערך ניתוח תוכן (שקדי, 2003), במטרה ללמוד על תרומת ההנחיה להורים ולילדיהם ובמטרה לחלץ היגדים שימשו פריטים בשאלון של מחקר המשך.

הליך איסוף הנתונים: השאלונים היו זהים וכתובים בעברית. בשני המחוזות (חיפה והצפון), הם הועברו ביוני 2008. במחוז חיפה, הועברו השאלונים לאחר התנסות ההורים ב-12 מפגשי הנחייה בבית ספר. השאלונים חולקו להורים ונאספו מהם, על-ידי המנחים. במחוז צפון, הועברו השאלונים לקראת סיום שנת הלימודים לאחר התנסות בפעילויות להורים שמתקיימות בבית ספר כחלק מהניסוי החינוכי המתקיים בו. השאלונים חולקו להורים ונאספו מהם על-ידי צוות מחקר ופתוח של הניסוי החינוכי. מילוי השאלון ארך 20-30 דקות (כולל כתיבת התשובות לשאלות הפתוחות). כל ההורים מילאו את השאלונים בהתנדבות ובעילום שם.

ב: ממצאים

מטרת המחקר, היתה לבדוק את תרומתה של הנחיית הורים בבית ספר להורים ולילדיהם. כדי לבדוק את ההבדלים בין הורים בקבוצת הניסוי לבין הורים בקבוצת הביקורת בדיווחיהם על תרומת ההנחיה, נערכה השוואת ממוצעים - מבחני t. בהליך זה נערכת השוואה סטטיסטית בין ממוצעים של שני מדגמים (קבוצת ניסוי וקבוצת ביקורת) בלתי תלויים זה בזה (Independent Samples t-test). ניתוחים אלה נערכו לכל אחד מחמשת הפריטים בשאלון תרומת ההנחיה. בסדרת ניתוחים זו נבדקו ממוצעים, סטיות תקן ורמות המובהקות של מבחן t. בלוח 2 מוצגות התוצאות.

לוח 2: תרומת ההנחיה להורים ולילדיהם - ממוצעים, סטיות תקן ורמות המובהקות של מבחן t

$t_{(1,105)}$	קבוצת בקורת N=50		קבוצת ניסוי N=57		הנחייה תאפשר לי:
	סטית תקן	ממוצע	סטית תקן	ממוצע	
3.88***	1.23	2.96	0.95	3.77	להשתנות
3.71***	1.35	3.04	1.07	3.91	ליצור תקשורת טובה עם ילדי
3.90***	1.36	2.92	1.08	3.84	להבין טוב יותר את הצרכים של ילדי
1.89**	1.17	3.12	1.13	3.54	להבין טוב יותר מה נדרש מילדי בבית ספר ולעזור להם
2.89***	1.02	3.36	0.95	3.91	לדעת מה לעשות כדי לעזור לילדי לממש את עצמו ויכולותיו

***p<.001 **p<.01 *p<.05

ניתן לראות מלוח 1 כי נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצת הניסוי וקבוצת הביקורת בדיווח של ההורים על תרומת ההנחיה. ההורים בקבוצת הניסוי, שהשתתפו בקבוצות בבית הספר במסגרת התוכנית הניסויית, מדווחים על שינוי אישי, יצירת תקשורת טובה עם ילדיהם, הבנת צרכי הילדים בבית ובבית ספר והבנה כיצד לעזור לילדם לממש את יכולותיו במידה רבה מזו של הורים בקבוצת הביקורת, שהשתתפו בפעילויות שונות להורים כחלק מניסוי חינוכי שמתקיים בבית ספר. בנוסף לשאלות לדיווח עצמי על תרומת ההנחיה התבקשו ההורים להשיב באופן פתוח על השאלה: כיצד תרמה לך כהורה, ההשתתפות בקבוצת הורים? על שאלה זו השיבו 36 הורים (61.15%), מתוך 57 ההורים בקבוצת הניסוי. מניתוח התשובות, עולים ממצאים המסווגים את תרומת ההנחיה להורים בבית ספר לחמש קטגוריות: למידה על הורות, תחושת יחד, שינוי אישי, שינוי התקשורת עם הילדים בבית ושינוי אצל הילדים בבית ספר (נספח 1).

הקטגוריה הראשונה, "למידה על הורות" נמצאה בשכיחות גבוהה (100%). כל ההורים ציינו שהם למדו "מה זה להיות הורה יותר טוב..." ומהי המשמעות שהם מקנים ל"הורות טובה": "למדנו בתחילה על צרכי הילדים. מה הם צרכים בעצם מהאנשים הכי קרובים אליהם – ההורים... למדנו כמה מקום הילד במשפחה חשוב, כיצד לתת להם גם את ביטחונם וגם את עצמאותם... למדנו מהם גבולות! מדוע חשוב לעמוד עליהם ולהיות עקביים לאורך כל הדרך... למדנו כיצד להקשיב לילדינו וכמה זה חשוב לקשר טוב והדוק בינינו בהמשך... למדנו כיצד לדבר עם הילדים במצבים שונים וכיצד להגיע לפתרונות ריאליים יחד אתם" ולבסוף הוזכרה חשיבות הדיאלוג עם צוות בית הספר: "עלה הידע שלי סביב אחריות ההורים בבית ספר, קשר עם צוות המורים ואיך לפנות למורים"

הקטגוריה השנייה, "תחושת ביחד" נמצאה בשכיחות של 58.33%. יותר ממחצית ההורים תיארו את ה"שלווה והתמיכה" שמקנה להם ההשתתפות בקבוצה: "לרוב האנשים יש בעיות דומות עם

הילדים.... אך כל אחד מתמודד אחרת וכך לומדים כולם אחד מהשני דרכים חדשות לפתרונות חדשים... תמיכה נפשית בהתמודדות עם הטיפול בילדים... שיתוף בחוויות וראיית ההתמודדות המשותפת לכולם... שמעתי מהאנשים בקבוצה שלא רק לי יש בעיות ואפשר לפתור כל בעיה - זה לא סוף העולם". הקטגוריה השלישית, "שיפור התקשורת עם הילדים בבית" דווחה בשכיחות של 58%. יותר ממחצית ההורים תיארו כיצד ההשתתפות בהנחיה הובילה לשינוי: "...ואז החיים בבית עם הילדים השתנו... תרם לי הרבה להתנהג ולגדל את הילדות שלי בצורה נכונה בלי מאבקים... סובלנות וסבלנות, הבנה, יותר אמון בילדים - יותר בוטחת ביכולות שלהם".

הקטגוריה הרביעית, "שינוי אישי", דווחה בשכיחות של 55.5%. יותר ממחצית ההורים חשו כי התחולל אצלם באופן אישי שינוי: "ההדרכה, תרמה לי לשנות דרך או לנסות לעשות שינוי לטובה". השינויים האישיים עליהם סיפרו ההורים קשורים בתחומי הורות רבים, כגון: "אמון ביכולת שלי כאם... עלה אצלי הביטחון העצמי... השתפרו היחסים ביני ובין בעלי... השתפרה הסמכות ההורית שלי... פניתי לי יותר זמן לעצמי... וגם מבחינה נפשית שלי - להתמודד עם עצמי...הקלה נפשית...". הקטגוריה החמישית, "שינוי אצל הילדים בבית הספר" דווחה בשכיחות של 20%. רק חמישית מההורים מצאו כי השתתפותם בהנחיה תרמה לילדים בבית הספר: "לדעת מה החוקים של בית ספר, איך ניתן לפנות למורה, לדעת לשאול את הילדים אחרי בית הספר איך עבר עליהם היום".

מתשובות ההורים ניתן גם ללמוד על תרומת ההשתתפות שלהם בהנחיה להתנהגות ילדיהם בבית ספר: "יש לציין שבעקבות ההדרכה והשיחות חל שיפור משמעותי בהתנהגות ילדי בבית ספר". תרומה בהתנהלות החברתית של הילד ובמצבי מצוקה שלו: "[ההנחיה] עזרה לי לעזור לבתי במצבה החברתי בכתה... ההשתתפות בהדרכה להורים תרמה בעניין ההתנהגות עם הילד בזמן שהוא עובר צרות". כמו כן הועלתה מחשבה באשר לתרומה של הנחיית הורים להפחתת האלימות: "... אחת הבעיות הקשות בטיפול בילדים היום הוא האלימות בחברה בכלל ובבית ספר מיוחד. ולכן אני חושבת שהתוכנית יכולה לתרום בהפחתת האלימות...".

ניתן לסכם את פרק הממצאים באישוש השערת מחקר החלוץ. השערת המחקר הראשונה אוששה, כאשר נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצת הניסוי וקבוצת הביקורת בתפיסותיהם את תרומת ההנחיה להם ולילדיהם. שאלת המחקר, באיזה אופן תופסים הורים שהשתתפו בתוכנית הניסויית את תרומת ההנחיה בבית ספר להם ולילדיהם, אוששה באופן חלקי. רוב ההורים תיארו תרומה של ההנחיה להם כהורים. חמישית מהמשיבים על השאלה הפתוחה תיארו את תרומת ההנחיה לילדיהם.

ד: דיון

מטרת המחקר, היתה לבדוק הבדלים בדיווחים על תרומה של הנחיה להורים בבית ספר, בין קבוצת ניסוי (הורים שהשתתפו בקבוצות שהתקיימו להורים בבית ספר) ובין קבוצת ביקורת (הורים שהשתתפו בפעילויות להורים בבית ניסוי). מטרה נוספת היתה לבחון את התרומה של הנחיית הורים בבית ספר להורים ולילדיהם בתשובות ההורים על שאלה פתוחה.

ההבדלים בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת, נמצאו בכל ממדי תרומת ההנחיה: להשתנות, ליצור

תקשורת טובה יותר עם ילדי, להבין טוב יותר את הצרכים של ילדי, להבין טוב יותר מה נדרש מילדי בבית ספר ולעזור להם ולדעת מה לעשות כדי לעזור לילדי לממש את עצמו ויכולותיו והיו מובהקים מצביעים על כך שבאופן כללי להנחית הורים בבית ספר יש בה כדי להוות תרומה להורים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם הנחת היסוד של הנחיית הורים בכלל ובבית ספר בפרט. ככל שההורים ילמדו יותר על ההורות ועל עצמם הם יוכלו לתפקד יותר טוב כהורים, יבינו טוב יותר את עבודתם החינוכית של המורים התקשורת ביניהם תהיה יעילה יותר ובכך הם יסייעו לבית הספר בהשגת מטרותיו (גורדון, 1998; Dinkmeyer, Mckay & Dinkmeyer, 1997). ממצא זה אפשר לתמוך בגישתה של אפשטיין (Epstein, 2001) שקראה ליצירת תרבות של דאגה ואכפתיות בין בית ספר וההורים באמצעות תקשורת ודיאלוג. בתוכנית הניסויית, יושם הלכה למעשה הצעד הראשון במודל שהיא הציעה, קיום סדנאות להורים בין כתלי בית הספר כדרך לתרגול מיומנויות הוריות מחד התוודעות ושימוש במה שמציעה המערכת החינוכית מאידך. ההבדלים שנמצאו בין הורים שהתנסו בבית ספר בהנחיה מכוונת אכפתיות ודיאלוג ובין הורים שהתנסו בפעילויות שונות ממחישה זאת.

הממצא של תרומת ההנחיה להורים מדגיש עוד שני היבטים שבאו לידי ביטוי בתוכנית הניסויית. ראשית שהיא התקיימה בין כותלי בית הספר, שנית, היא היתה מכוונת תקשורת ודיאלוג עם הסגל החינוכי. שני היבטים אלו נתמכים במודל התקשורת-דיאלוגי, על פיו ההורים נתפסים כשותפים לדיאלוג. תרומתם והשפעתם על תכנים ותהליכים בית ספריים מוערכת אפוא כתרומת שותפים בעלי כוח העשויה להשתוות לזו של א/נשי החינוך (גור וזלמנסון-לוי, 2005). אישוש נוסף, ניתן למצוא בגישות המצביעות על דיאלוג כמוביל לשינוי תודעה אצל מחנכים ומתחנכים כאחד (Noddings, 2005, 2007). הנחיית הורים בבית ספר יש בה כדי לתרום גם לשינוי תודעה אצל המחנך כתהליך שהוא עובר ביחד עם התלמידים וההורים. ממצאים אלו מקבלים חיזוק נוסף מניתוח התשובות לשאלה הפתוחה.

תרומת ההנחיה להורים ולילדיהם היא הממצא שעלה מניתוח התשובות לשאלה הפתוחה. ממנה התקבלו

ממצאים שיש בהם לחזק את מה שעלה בשאלון לדיווח עצמי. ממצאים אלה מרחיבים את תרומת ההנחיה לעוד חמישה תחומים: למידה על הורות, תחושת יחד, שינוי אישי, שינוי התקשורת עם הילדים בבית ושינוי אצל הילדים בבית ספר. ארבעת התחומים הראשונים צוינו בשכיחות גבוהה על-ידי כל ההורים (בין -56%

100% מההורים). ניתן להסביר את תחושת הלמידה והשינוי שהעלו ההורים בכך שהשתתפו בקבוצה. הקבוצה מספקת הזדמנויות ללמידה מהמנחה ומהמשתתפים. מספקת הזדמנויות לחלוק בחוויות, בדרכי התמודדות, בהפחתת הבדידות ובאסטרטגיות לפתרון בעיות (Sands & Solomon, 2004; Roffman, 1999; Ettin, 2003). יחד עם זאת תרומת ההנחיה לילדים הועלתה בשכיחות נמוכה (20% מההורים).

תרומת ההנחיה לילדים, שאושרה באופן חלקי ובשכיחות נמוכה, משמעותה שההורים המשתתפים בקבוצת ההנחיה, משתמשים בידע על עצמם, על הורות ותקשורת יעילה, כדי לתרום ולקדם את ילדם בבית הספר. ניתן להסביר את האישוש החלקי בכך שהמחקר נערך בשנה הראשונה בה פעלה התוכנית הניסויית בבית הספר. בשנה זו הושם הדגש יותר על חינוך להורות יעילה בבית (במשפחה) ופחות על תקשורת יעילה עם בית הספר. התוכנית הניסויית התמקדה פחות בהנחיית ההורים לשמש כמתווכים לילדיהם לקיים תקשורת יעילה עם בית הספר בכלל ועם מחנכת הכיתה בפרט. כדי שניתן יהיה לבחון את תרומת ההנחיה לילדים יש אפוא לחזק היבט זה בתוכנית המשך. כמו כן מומלץ להשתמש בהגדים שעלו מהשאלה הפתוחה ולתקף אותם במחקר המשך.

מומלץ להקנות להורים ידע על תהליכים קוגניטיביים, רגשיים וחברתיים שעוברים ילדיהם בבית ספר ובמקביל לשפר את רמת התוודע שלהם (שיינין, 2006). עיקרון התיווך פותח על-ידי פויירשטיין (1979, 1980, 1994) הרואה במבוגר המתווך – מורה ו/או הורה, את איש הקשר בין הילד לעולם. הוא רואה בתיווך כלי אוניברסלי שניתן להשתמש בו בכל תרבות, בכל חברה ושפה. בהמשך התוכנית, מומלץ להתמקד בהעצמת יכולות ההורים לשמש כמתווכים לילדיהם באמצעות דיאלוג עם הצוות החינוכי המלווה אותו בבית הספר. ההנחה היא שכל תהליך שיעשה על-ידי תיווך יוביל ללמידה (ארים, 1999). מומלץ אפוא להמשיך את התוכנית הניסויית, הנחיית הורים בין כתלי בית הספר. אולם להעשיר את המנחים בידע מתאים על תיווך בכלל ועל הורים כמתווכים בפרט ולבחון במחקר המשך באיזה אופן המורים והתלמידים יוכלו לצאת מכך נשכרים.

מקורות

- ארם, ד' (1999). כיצד אימהות מסייעות לילדיהן להתמודד עם משימות כתיבה ותרומת הסיוע לאוריינות הילד. *מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, 12-13, 65-85.
- גור, ח' וזלמנסון-לוי, ג' (2005). יחסי הורים – בית ספר מנקודת מבט של החינוך הביקורתי. *החינוך וסביבו: שנתון סמינר הקיבוצים*, 27, 131-142.
- גורדון, ת' (1998). *הורות יעילה: מדריך מעשי להורים*. תל-אביב: יבנה.
- דאלוס ר' ודרייפר, ר' (2004). *מבוא לטיפול משפחתי: תיאוריה ושיטת עבודה מערכתיות*. קרית ביאליק: הוצאת אח.
- כהן, ר' (2007). תפקיד ומקצוע: הכשרה מקצועית בתחום הנחיית הורים ומשפחה. בתוך ר' כהן וד' הופשטר (עורכות). *משפחה ודעת, המעשה בהנחיית הורים, דגמים שיטות מענים*, כרך ג (6-12).
- ירושלים: משרד החינוך, מינהל כא"ב תיאום ובקרה, האגף לחינוך מבוגרים, המחלקה להורים משפחה וקהילה.
- פלד, ד' (2003). *הקשר בין אקלים אתי לבין אמון ומעורבות הורים בבית ספר*. עבודת גמר המוגשת כמילוי חלק מהדרישות לקבלת תואר "מוסמך", הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה.
- שקדי, א' (2003). *מילים המנסות לגעת, מחקר איכותני – תיאוריה ויישום*. תל-אביב: רמות.
- שיינין, מ' (2006). שינוי עמדות חינוכיות של הורים לילדי גן באמצעות תוכנית התערבות המבוססת על עקרונות הלמידה המתווכת (MLE). *סחי"ש-סוגיות בחינוך מיוחד*, 21(1), 69-86.
- Adler, A. (1931). *What life should mean to you?* New-York: Capricorn Books.
- Becker, W. C. (1971). *Parents are teachers: A child management program*. Campion ILL.
- Dreikurse, R., & Solts, V. (1964). *Children: The challenge*. Iowa, Des Moines: Merdith Press.
- Dinkmeyer, D., & Mckay, G. (1976). *Systematic training for effective parenting*. Minn: American Guidance Service.
- Dinkmeyer, D. S., Mckay, G. D., & Dinkmeyer, D. J. (1997). *S.T.E.P- The parent's handbook*. A.G.S, Circle pines, Minnesota.
- Epstein, J. L. (1986). Parent's reactions to teacher practices of parent involvement. *Elementary School Journal*, 86, 277-294.
- Epstein, J. L. (1992). School and family partnership. In M. Aiken (Ed), *Encyclopedia of Educational Research* (pp. 1139-1151). NY: McMillan.

- Epstein, J. L. (2001). *School, family and community partnerships preparing Educators and Improving Schools*. Johns Hopkins University.
- Fine, M. J. (1980). *Handbook on Parents education*. New York: Academic Press.
- Fine, M. J., & Carlson, C. (1992). *The handbook of family-school intervention :A systems perspective*. Boston : Allyn and Bacon
- Feuerstein, R., Klein, P.S. & Tennenbaum, A. (1991). *Mediated Learning Experience (M.L.E)*. Freund Pub. House, London.
- Ettin, M.F. (1999). *Foundations and applications of group psychotherapy*. London: Jessica Kingsley Publishers. Ch. 10: Group development: Building protocols for psycho educational groups, pp. 260-288.
- Krumboltz, J., & Krumboltz, H. (1972). *Changing children's behavior*. New Jersey: Prentice Hall.
- Nodding, N. (2005). *The challenge to care in school* (2nd ed.). New-York: Teachers College Press.
- Nodding, N. (2007). Caring as relation and virtue un teaching. In R. L. Walker & P. J Ivanhoe (eds.). *Working virtue: Virtue ethics and contemporary moral problems* (pp. 41-60). New-York: Oxford University Press.
- Roffman, R.A. (2004). Psychoeducational groups. In C.D. Garvin, M.J. Galinsky, & L.M. Gutierrez (eds.) *Handbook of Social Work with Groups*. New York: Guilford.
- Rogers, C. R. (1951). *Client centered therapy*. Boston: Houghton Mifflin.
- Sands, R., & Solomon, P. (2003). Developing educational groups in social work.. *Social Work with Groups*, 26, 5-21.
- Portner, J. (1985). A scale for measuring clients' satisfaction with parent education. *Social Work Research & Abstract*, 21(30), 23-28.
- Stott, K., & Trafford, V.N. (Eds.). (2000). *Partnerships: Shaping the future of education*. London: Middlesex University Press.

נספח 1: ממצאי ניתוח תוכן לתשובות ההורים – קטגוריות, שכיחות הקטגוריה באחוזים,

ציטוטים

קטגוריה	שכיחות הקטגוריה באחוזים N=36	ציטוטים
למידה הורות	על 100%	למדתי מה זה להיות הורה יותר טוב... למדנו בתחילה על צרכי הילדים. מה הם צריכים בעצם מהאנשים הכי קרובים אליהם - ההורים. למדנו כמה מקום הילד במשפחה חשוב, כיצד לתת להם גם את ביטחונם וגם את עצמאותם. למדנו מהם גבולות! מדוע חשוב לעמוד עליהם ולהיות עקביים לאורך כל הדרך. למדנו כיצד להקשיב לילדינו וכמה זה חשוב לקשר טוב והדוק בינינו בהמשך. למדתי כיצד לדבר עם ילדי במצבים שונים וכיצד להגיע לפתרונות ריאליים יחד אתם עלה הידע שלי סביב אחריות ההורים בבית ספר, קשר עם צוות המורים ואיך לפנות למורים
תחושת ביחד	58.33%	הקבוצה נתנה לי שלווה ותמיכה... עצם העובדה שלרוב האנשים יש בעיות דומות - תומך ועוזר ... גרמה להבין שבעצם לכל ההורים יש את אותן הבעיות עם הילדים אך כל אחד מתמודד אחרת וכך לומדים כולם אחד מהשני דרכים חדשות לפתרונות חדשים. תמיכה נפשית בהתמודדות שלי עם הטיפול בילדיי שיתוף בחוויות וראיית ההתמודדות המשותפת לכולם למידה מניסיון האחרים שמעתי מהאנשים בקבוצה שלא רק לי יש בעיות ואפשר לפתור כל בעיה - זה לא סוף העולם
שיפור התקשורת עם הילדים בבית	58%	ואז החיים בבית עם הילדים השתנו... תרם לי הרבה להתנהג ולגדל את הילדות שלי בצורה נכונה בלי מאבקים אני מרגישה [שההנחיה] עוזרת לי להתחבר לבת שלי ולפתח יותר את כישורי ההקשבה שלי סובלנות וסבלנות, הבנה, יותר אמון בילדים - יותר בוטחת ביכולות שלהם למדתי לשלוט בכעסים שלי כלפי הילדים במקרים חריגים - שבשבילי הם היו חריגים...
שינוי אישי	55.5%	ההדרכה, תרמה לי לשנות דרך או לנסות לעשות שינוי לטובה אמון ביכולת שלי כאם עלה אצלי הביטחון העצמי השתפרו היחסים ביני ובין בעלי השתפרה הסמכות ההורית שלי נהייה לי יותר זמן לעצמי וגם מבחינה נפשית שלי - להתמודד עם עצמי... הקלה נפשית...
שינוי הילדים בבית ספר	אצל 20%	יש לציין שבעקבות ההדרכה והשיחות חל שיפור משמעותי בהתנהגות ילדי בבית ספר [ההנחיה] עזרה לי לעזור לבתי במצבה החברתי בכתה לפי דעתי אחת הבעיות הקשות בטיפול בילדים היום הוא האלימות בחברה בכלל ובבית ספר מיוחד. ולכן אני חושבת שהתוכנית יכולה לתרום בהפחתת האלימות ההשתתפות בהדרכה להורים תרמה בעניין ההתנהגות עם הילד בזמן שהוא עובר צרות לדעת מה החוקים של בית ספר, איך ניתן לפנות למורה, לדעת לשאול את הילדים אחרי בית הספר איך עבר עליהם היום